

МИКОЛА ЛЕСЮК, *Становлення і розвиток української літературної мови в Галичині*, Івано-Франківськ: Місто-НВ 2014, 732 с.

DOI: <http://dx.doi.org/10.18290/RH.2016.64.6-10>

Prof. dr hab. Mykoła Łesiuk jest kierownikiem Katedry Języków Słowiańskich Przykarpackiego Uniwersytetu Narodowego im. Wasyla Stefanyka w Iwano-Frankiwsku (Ukraina). Jego monografia o kształtowaniu się i rozwoju ukraińskiego języka literackiego w Galicji jest wyrazem zafascynowania Autora historią języka, a zarazem odzwierciedla wieloletnie badawcze zainteresowanie sytuacją językową w Galicji w XIX-pocz. XX w.

W przedstawianej książce Autor opisuje niełatwą historię kształtowania się języka ukraińskiego jako języka literackiego w Galicji na przestrzeni stu lat – od początku XIX do początku XX w. Piszę „niełatwą”, ponieważ istniało naprawdę bardzo dużo różnych przeszkód w rozwoju tego języka w Galicji Wschodniej. W dużych miastach i małych miasteczkach mieszkała przeważnie ludność polska, dlatego językiem urzędowym, oprócz niemieckiego, był język polski. Prawie od połowy wieku XIX reżim cesarski zaczął publikować różne dokumenty urzędowe także w języku „ruskim”, tj. ukraińskim, lecz nie był to język, którym mówiła ludność ukraińska w wioskach oraz miastach, ale tak zwane *язичіє* (*jazyczije*) – *surżyk*, mieszanina wyrazów ukraińskich, polskich, staro-cerkiewno-słowiańskich i – w największym stopniu – rosyjskich. Był to więc język obcy dla Ukraińców (jak ich wtedy nazywano – Rusinów) Galicji i niezrozumiały. Winni temu byli moskwofile – naukowcy, pisarze, działacze kultury, którzy, chcąc uwolnić się od wpływu języka polskiego, trafili pod wpływ Rosji i języka rosyjskiego. Propagowali język rosyjski, pisali w tym języku swoje utwory, mówiąc, że jest to język Rusi Kijowskiej, że to Moskwa zabrała go Ukraińcom. W rzeczywistości język literacki Rusi Kijowskiej był językiem staro-cerkiewno-słowiańskim, czyli bardzo do niego podobnym, ukształtowanym na jego wzór. Każdy w miarę wykształcony człowiek od czasów Rusi Kijowskiej do XIX w. włącznie uważał, że ma pisać w tym języku, który został stworzony przez wybitnych braci słowiańskich Cyryła i Metodego.

A zatem ukraiński język literacki powstawał w specyficznych okolicznościach, uwarunkowanych po pierwsze – funkcjonowaniem polszczyzny w strefie życia publicznego, po drugie – promocją języka rosyjskiego przez środowiska moskwofilskie, po trzecie – wpływem języka staro-cerkiewno-słowiańskiego, obecnego w Cerkwi greckokatolickiej i prawosławnej. W ciągu prawie całego stulecia trwały dyskusje wokół zasad ortograficznych. Moskwofile i ich apologety bronili zasad historycznych, etymologicznych, narodowcy zaś proponowali zasady fonetyczne i zachęcali do ich stosowania.

Właśnie na podstawie takich zasad (fonetycznych) został napisany i wydrukowany almanach literacki *Rusałka Dnistrowaja* (pol. *Rusałka Dniestrowa*) – pierwsza ukraińska książka w ukraińskim języku ludowym, w której opublikowano oryginalne utwory poetyckie autorstwa Markijana Szaszkiwycza, Jakowa Hołowackiego, Iwana Wahylewycza (i kilku innych) i przekłady utworów poetyckich (przeważnie ludowych)

z innych języków słowiańskich. *Rusalka Dnistrowaja* była pierwszą „jaskółką”, pierwszym „promykiem słońca”, który rozjaśnił ciemność galicyjską w sferze oświecenia obywateli, mieszkańców Galicji. Niestety, *Rusalki* nie wpuszczono do Galicji (została wydrukowana w Budzie – Budapeszcie) i nie trafiła do szerokiego grona czytelników – cenzura lwowska widziała w niej zagrożenie dla systemu cesarskiego w kraju. Badacze do dziś nie mogą zrozumieć i wytłumaczyć przyczyn zakazu dystrybucji tego dzieła. Nie zawierało ono utworów na tematy polityczne; przyczyną był więc najpewniej język ludowy i czcionka „grażdńska“ zamiast cyrylicy. Jak zauważa M. Łesiuk, *Rusalka Dnistrowaja* mogła posłużyć jako wzór innym autorom. M. Szaszkiwycz zmarł jednak w młodym wieku, a jego koledzy nie kontynuowali obranego kierunku. J. Hołowacki, który był gorącym zwolennikiem języka ludowego, przeszedł do obozu moskwofili, a I. Wahylewycz nieco zmienił swoje zainteresowania – przez jakiś czas był redaktorem polskiej gazety. Etymologiczne zasady w ortografii zachowały się więc prawie do końca XIX w., dopiero w roku 1895 rząd austriacki pozwolił zmienić je na zasady fonetyczne.

Monografia M. Łesiuka składa się z dziewięciu rozdziałów. Jeden z nich zawiera przegląd prac gramatycznych wydanych w Galicji (prace m.in. Iwana Mohylnickiego, Iwana Wahylewycza, Josyfa Lewickiego, Josyfa Łożyńskiego, Jakowa Hołowackiego, Omelana Ohonowskiego, Stepana Smal-Stockiego, Wasyla Simowycza). Najważniejszy, moim zdaniem, jest rozdział o dyskusjach językowych. Autor przygląda się dyskusjom z lat czterdziestych i pięćdziesiątych oraz prowadzonym na przełomie XIX-XX w. W tym rozdziale zostały wykorzystane liczne cytaty z artykułów opublikowanych w pierwszych czasopismach ukraińskich w Galicji („Zoria Hałycka”, „Pczola”) i w różnych pismach późniejszych. W dyskusjach tych bardzo ważną rolę odegrali Josyf Łożyński, Teofan Hłyński, Teodor Łysiak, Mykoła Ustyjanowycz, później Iwan Werchratski, Iwan Franko, Wołodymyr Hnatiuk i inni zwolennicy języka ludowego. Po przeciwnej zaś stronie (która wypowiadała się za językiem rosyjskim czy staro-cerkiewno-słowiańskim, za etymologicznymi zasadami pisowni) znaleźli się Iwan Huszalewycz, Seweryn Szechowycz, Iwan Naumowycz, Josyf Lewycki, Iwan i Jakiw Hołowaccy, Iwan Rakowski, Bohdan Dildycki i inni.

Bardzo ważny i cenny jest rozdział, w którym rozważa się kwestię tak zwanej „wojny o alfabet”. Zaczęła się ona od publikacji artykułu J. Łożyńskiego *O wprowadzeniu abecadła polskiego do piśmiennictwa ruskiego*, który ukazał się w „Rozmaitościach Lwowskich” (1834, nr 29). Artykuł wzburzył społeczność galicyjską, pojawiły się liczne publikacje krytykujące stanowisko Łożyńskiego. W następnych artykułach tłumaczył on, że dbał tylko o dobro języka ukraińskiego. Cyrylica była bardzo trudna do opanowania, liczyła 43 litery, a polskie abecadło było łatwiejsze i mogło okazać się udanym pomysłem na zastąpienie cyrylicy.

Drugi etap tych „alfabetowych” dyskusji rozpoczął się w roku 1859; tym razem spowodował je minister oświaty Józef Jireczek, który zaproponował wprowadzenie w języku ukraińskim czeskiej *abecedy*. Po długich i gorących debatach ponownie zwyciężyli zwolennicy cyrylicy.

Interesująco przedstawia się w recenzowanej pracy rozdział poświęcony kwestiom kształtowania się i utrwalania terminologii lingwistycznej. Przez długi okres XIX w. zachodniukraińscy językoznawcy posługiwali się polską lub/i rosyjską terminologią lingwistyczną. Można powiedzieć, że kwestia ta jest aktualna również dzisiaj, gdyż zapożyczenia są charakterystyczne dla współczesnej terminologii ukraińskiej.

Duży rozdział pracy został poświęcony analizie osobliwości językowych utworów pisarzy galicyjskich (W. Stefanyka, M. Czeremszyny, B. Łepkiego), jak również analizie języka prasy wydawanej w Galicji. Ważną rolę w rozwoju i wzbogaceniu języka ukraińskiego w Galicji, oprócz innych pisarzy, odegrał wybitny pisarz ukraiński Iwan Franko.

Nie pominięto w książce również roli Cerkwi i greckokatolickiego duchowieństwa. Spośród licznego grona duchownych wspomnianych w monografii wyróżnia się metropolita Andrej Szeptycki, który posługiwał się nie tylko wieloma językami europejskimi, lecz także doskonale znał gwary, o czym świadczy jego list *Do moich lubyh huculiw*, napisany gwarą huculską.

W omawianej pracy zwraca uwagę duża ilość źródeł i prac naukowych – 359 pozycji w bibliografii. Na uwagę zasługuje indeks nazwisk (aż 10 stron).

Napisana bardzo przystępnie i ciekawie monografia zachowuje wysoki standard naukowego wykładu. Jest pozycją bardzo cenną poznawczo: zawiera głęboką analizę, omawia historię języka ukraińskiego i jego niełatwy los w cesarstwie austro-węgierskim w ciągu ponad stu lat. Warto zaznaczyć, że monografia M. Łesiuka stanowi kompendium wiedzy o sytuacji językowej w Galicji, które będzie przydatne nie tylko językoznawcom czy studentom filologii ukraińskiej, ale także miłośnikom języka ukraińskiego. Bez wątpienia wypełnia ona lukę w badaniach nad historią języka ukraińskiego w całej Ukrainie, może być także uznana za ważną i cenną publikację z zakresu językoznawstwa ukraińskiego.

Oksana Baranivska
Uniwersytet Jagielloński
Kraków